

MIŠKO ŠUVAKOVIĆ

Afrika

METAFIKCIÓS JELENTÉS A 90-ES ÉVEK SZERB POSZTMODERNJÉRŐL

A narrátor hangja: S. S. galériában üldögél, lazán cseveg az ott dolgozó nővel. A falon nagy, háromszög alakú képek lógnak. A padló felcsiszolva. A hatalmas kép az oldalsó falrészben úgy ragyog, mintha lefújták volna fluo-porral. Egészen közel kerülve a felülethez észrevehető, hogy ez nem a „festészet festménye”, hanem egy nagy formátumú, lézernyomtatóval készült fotó. A pikturalitás, az érzékiség illúziója. Bekapcsolja a számítógépet, belép a netre, elolvassa elektronikus postáját. Rábukkan a Miško Šuvakovićtól kapott üzenetre. Hangosan felolvassa, majd a vele szemben, keskeny sámlin ülő nővel közösen kommentálja. A lány kb. húsz éves. Szemüveget hord, sárgás haja kontyba kötve. Nem emlékszik Miško Šuvakovićra. A férfi leírja számára, hogy néz ki, lassan előcsalja az emlékezetéből, de bizonytalan az emlékeiben, nem tudja körülírni szemének színét, hangjának mélységét, járását. Halványan dereng valami a frázisaiából és szlogenjeiből: a modernségről, a jelölőkről, a hiátusokról, a diszkurzusokról. Újra elolvassa a levelet. Azt keresi, amit Miško Šuvaković a levelébe rejtett, de azt találja, amit kihagyott az írásból. Bejegyzések és cenzúrák. „Ez minden levélben ott van”, mondja a nő. Majd elmeséli neki John Barthes egy réges-régi regényét, a Letterst. A férfi kezében forgatja a kinyomtatott levelet. Hangosan felolvassa. Számára ez kellemetlen, viszont nem tud ellenállni annak, hogy ne kezdjen újra és újra az olvasásba... A nő érti ezt, mérges lesz. Csodálja Barthes-ot. John Barthesról mesél, összehasonlítja őt Lawrence Sternnel. Feláll és idegesen le-fel járkal. Ekkor a galériába belép V. K., a költő, S. S. új áldozatot talált, s máris olvassa neki a levelet. Hangosan, kiabálva. V. K. megjegyzi, hogy Derrida ezt az „írás látványának” nevezte. Hahotáznak... A férfi ismét olvasni kezd. A levél így hangzik:

Kedves S. S.

A kilencvenes évekről kérdezel? Mikor is volt ez? Régen! Ez egy véres és sötét, jóformán középkori évtized volt, legalábbis itt Délkelet-Európában. Valahol máshol ez idő tájt lerombolták a berlini falat, egyeseknek javult az élete, már ami a szabadság vagy a kommunikáció, illetve a mozgástér és a mindennapok bizonyos százalékát (%) illeti. Ez a reális (vagy öngazgatási) szocializmusból a kései kapitalizmusba való átmenet időszaka volt. Ez a tőke elsődleges keleti felhalmozódásának a kora, ám ugyanakkor a szélesebb manőverezés terének ideje is. A kiüresedett politikai projektumok (nulla fok) és a vallásos fundamentalizmusok megújításának a szakasza. Délkelet-Európában ekkor nem folytattak vallásos háborúkat, de ha mégis, akkor ez csak a látszat volt. Ezek a kora kapitalista háborúk a késő kapitalista tőkéért zajlottak. A vallásos és az etnikai identitások csupán kölcsönvett kódok, amelyekkel igazolni tudták a birtoklási harcot a termelési eszközök fölött. Emlékszel, Marx Tőkéjét először a kilencvenes években olvastam. Viharos és kegyetlen időkben. A Marx utáni kor mégis a tőkébe vetett hit százada volt: hit = tőke. Halál, a balkáni bugyor sáros pusztulása. Krleža írásai-ban ebből megsejtett és megjósolt valamit a XX. század húszas, harmincas éveiben.

Itt, Belgrádban (heideggeri ITT), a kilencvenes években a dolgok összezsugorodtak, klausztrofobikussá, agresszívvé durvultak, reménytelenül a múltba süllyedtek. Elvesztett a mozgástér, s mindenekelőtt a választás lehetősége. A polgárháborúk egymást váltották, a gazdasági válságok egymást érték, az „izoláció” ideológiái a polgárok és a *jelenkor* közé feszülő totalizáló nemzeti identitás (fal vagy akadály) horizontjáig fejlődtek. A „savremenost” kifejezés helyett néha „suvremenost”-ot írok¹⁴. A mostani idő a posztzocialista (specifikus [szerb] tranzitív) kulcsforgató háborúban veszett el (morzsolódott össze), az eltűnt idő megidézésének zárában (testében). Viszont ez nem Proust „eltűnt ideje”. Proustot továbbra is olvasom, újra és újra. Itt, Afrikában Prousttal foglalkozom. Eltűnt ideje pezsdítő, ám végtelenül unalmas, mint az igazság keresése általában. (Deleuz ezt a következőképpen fogta fel: „Az eltűnt idő utáni nyomozás valójában az igazság keresése. Csak azért nevezik az elveszett idő utáni kutatásnak, mert az igazság lényegében összefügg az idővel. Ahogy a szerelemben, a természetben, a művészetben sem az élvezetről van szó, hanem az igazságról. Illetve csak olyan élvezeteink és örömeink vannak, amelyek megfelelnek az igazság felfedezésének.”). Az „eltűnt idő” erotizált és elkényeztetett. Betegsége, szexre, ágyban henyézésre, perverz fantáziákra, vizeletre bűzlik... Hogy lehet az időnek fantázia-szaga? Ez csak Proustnál lehetséges... Kafkánál már nem... Az igazság struktúrája olyan, akár a fikcióé... (Lacan, Žižek). A dolgok bonyolulttá válnak. A fikció nyálkás, puha massa, dagad és nedvesedik, egy szóródó, zsugorodó és gabalyodó háló fonata. Dubravka azt kérdezi tőlem: „Mi az, hogy film loop?”

A kilencvenes évek nem az unalom, hanem a sár, a hideg és a halál jegyében teltek. A halál valóban dermesztő. Ez nem a giccses, hanem a valódi halál. Egyedül a halál igaz. Személyes, teljesen testi. Senkivel sem oszthatod meg. Mintha kívül állna az etnikai, a faji vagy a kollektív „kulcs”. Ezek az évek veszélyben teltek. Mindenfelé kaszáltak. Semmi esetre sem volt lelkesítő. Pusztultak szimbolikusan és testben. Azok a helyi bölcs öregek, az egyre ritkuló öregasszonyok a Nyugat végét ígérték és átkozták a XX. századot. Félték a moderntől, a posztmodern nyugtalanította őket, minden e- és túlvilági bűnt az avantgárd számlájára róttak... Egy olyan hagyományról beszéltek, amit maguk sem ismertek, mert leginkább reálkommunista aparatcsikok voltak, egyesek közülük szocialista professzoroknak mutatkoztak, mások meg disszidens nacionalistáknak. Vissza akartak „minket” (bármit is jelentsen e szó) téríteni a javíthatatlan múltba. Viszolyogtak attól a bizonyos ITT-től és MOST-tól. A liturgia iszonya. A mise üressége. Az elveszített „forrásra” hivatkoztak, az „igazság lopott levelére”... Ajnározták az eredetiséget. Egymást átkozták... Félték a másiktól. Elítélték a „szekstákat” és amit ígértek: tűz és kard éjszakája..., megtisztulás. Balkáni purgatórium. Árkádiai mesék. Sójajok a nihilizmus uralma alatt. Szüntelenül az elveszített forrást szólongatták... Botanikával foglalkoztak: gyökerek, fák... Nyomoztak a valódi „igazság” után... Igazolták a „másik” ellen folytatott háborút, elítélték az „ellenünk” vívott vérengzést... Komolyan és bölcsen dumáltak a „lényegről”. Miközben a „lényről” hablatyoltak, a figurák elhúztak a szemük előtt. Ősi bölcsességekre hivatkoztak... Félték a számítógéptől... A gondolat mélységét demonstrálták... Hogy a politikai veszteségeket egzisztenciális győzelemmé kiáltásák ki... Heidegger modern emberének gondterheltségét és hontalanságát kicserélték balkáni átokra. Az amerikanizmust a kommunizmussal pá-

¹⁴ Savremenost, suvremenost: az előbbi szerb, az utóbbi horvát nyelven jelenti ugyanazt: jelenkor. (A ford. megjegyzése.)

rosították... Ezek a seftelő vének kigúnyolták Oswald Spengler vizsgálatát, túlexponálták Justin Popović misztikus extázisait, és ezredik alkalommal is teljesen félreolvasták Nietzsche meg Heidegger meditációit. Mintha Semmi (!) sem történt volna a közép-kortól egészen napjainkig. Mintha a felvilágosodás idejéről nem is beszélhetnénk. Mintha Nietzsche és Heidegger nem éltek, gondolkodtak, írtak, sétáltak, énekeltek, tanítottak volna... stb... stb... Látod, én mégis jól éreztem magam a XX. században. Számomra ez a kor (intervallumok, részek, szövegközi töredékek, szakadások) a földrajzaival együtt a 'támadás' és az 'ellentámadás' mozgó térképét jelentette, valamiféle életaktivitást tükrözött. Ludwig Wittgenstein feljegyzéseiből tanultam filozófiát. Heideggert Wittgenstein szemével olvastam, később felfedeztem Foucault-ot. Itt valóban nyomorult évtizeden estünk át. Közben Prága ragyogó európai várossá vált, az oroszok pedig ismét nyugat felé fordultak. Prága újra felfedte a tudattalanját. Felmutatta. A rejtett jelenet (a freudi tudattalan) az erotikus tekintetek, érintések, kisiklások és közeledések elsődleges mozzanatává vált. A cseh kultúra tud az erotikáról, szemben a szerb kultúrával, amely a szexualitással kínlódik. A 90-es évek Prágájában zajlott az élet. Az orosz dekonstrukciós olvasások szintén izgalmasak voltak. Emlékszel, amikor arról csevegtünk, hogy Sztálin miként tiltotta be a pszichoanalízist? Néhány nappal ezelőtt, a kalyibám előtt sütkérezve, Galilei iratait lapozgattam. Összehasonlítottam Freuddal. Az oroszok nyugat felé orientálódtak, sürgették a Žižek közvetítette pszichoanalízist... Kelet-Európa kapui megnyíltak. A létrejövő kapitalizmus kegyetlen volt, ám... lehetővé tett egy olyan manőverező teret, amelynek nyoma sem volt a reálszocializmusban vagy a későbbi nacionalista és fundamentalista borotvaélű táncokban, viháncolás az archaikus történet peremén, a véres szertartás közepette...

A kilencvenes évekről és a művészetéről kérdezel? Nem tudom, minden szétszóródott, elsüllyedt a sárban, mögötte az emlékezet üressége tátong. Felejteneék? A kilencvenes éveket telepumpálták izgalommal. Ám ez csupán egy pillanatig tartott. A szürke ólom évei. Az ólomnak különös, rendkívül szürke színe van... a súly szürkéje... a nehézsége... a ridegsége... ez a szürkeség vagy komorság nem egy újabb „emberelőtti káosz” és a „természet” megfoghatatlan szakadéka felé irányuló fordulat előszeleként jött... nem, ez egy társadalmi gyakorlat volt, jelölői praxis, igazából a Freud által elnevezett tudattalan alapja. Ólom...

A kilencvenes évek művészetére vagy kíváncsi? Emlékeim teljesen kifakultak. Nem értem, mit szőrözök az elmúlt napokon. A múlt úgy szóródik szét, mint levelek a szélben a párizsi bulvárokon vagy a prágai tereken. Októbertájt Párizsban általában Sollerst olvastam és epres Princess fánkot majszoltam. Párizsban sosem akádtam barátokra, ott mindig egyedül mászkáltam. Prágában barna sört ittam és D. Š.-sel Karel Tajgeről beszélgettünk. Ő szerette a Tajge haláláról szóló történetet... Tajge viszonylag fiatalon szívvrohammal végezte a sztálini elnyomás idején... halála után két nő öngyilkosságot követett el... ekkoriban a nagy romantikus szerelemről beszéltek, de a politikai terrorról... D. Š. odavan ezért a sztoriért. Tőle tanultam mindazt, amit a cseh művészetéről tudok. Felidézhetem a beszélgetésünk alatt kortyolt cseh barna sör ízét. Viszont képtelen vagyok emlékezni a párizsi Princess fánk krémjének eper ízére... Sollers Paradicsomának színtagmái még mindig visszhangoznak az agyamban. Gyakran foglalkozom szagokkal és ízekkel, sokkal inkább, mint vizuális vagy akusztikai eseményekkel. Emlékezetemet a szag és az íz benyomásai határozzák meg... Felidézem az aszfalt, a kép olajos felületének vagy a férfi, illetve a nő szavainak szagát és ízét. Efféle emlékezés-játékokban szívesen veszek részt...

Alig jut eszembe valami Belgrádról és Újvidékről. Az 'agysejtekből' vagy a 'modulokban' (úgy rémlik, Jerry Fodor ekként jellemezte a tudat architektúráját) talán csak a szín meg beszívott augusztusi aszfalt „szagának” törölt nyoma létezik. A beton abból a szempontból fontos, ahogyan járok, taposok, felemelem és leteszem a talpam, ahogyan szimatolom a világot. Itt nincs beton, csak végtelen tér és por. A halottakat a halottakra kell bízni. A sárra és a patkányokra! Afrikában erre hamar rájössz. Az archeológiai maradványokat hagyni kell az időnek és a föld rétegeinek. A nyomokhoz semmi közünk. Az archeológiának nincs legitimitása. Ez az idő előhívásához, a nyomok lerakódásához és törléséhez tartozik. A széttöredezett darabok el fognak tűnni. A testből por lesz. Testet a pornak. Nincs olyan ember, akinek az emlékek valamit is jelentenek. Üresség. A múlt még nem történelem, amely az ostoba hagyományok és a kegyetlenség, az instrumentalitás és a hatalom aktuális figuráinak edzetsége között szorul. A történelem elyeszti a testét, mesévé szépül. Mostanság Afrika a hazám... De nem vagyok 'hazafi'... Én továbbra is idegennek érzem magam Afrikában, saját enklávém sincs. Számítógémem képernyőjén előbukkanó tücskökkel és internetes figurákkal játszadózom. Figyelem a vízilovakat. Mindig is kiváló, modern számítógépeim voltak. Igen, idegen vagyok. Mindig eszembe jut az a régi woodstocki hippy parola: „A patriotizmus a gazemberek utolsó menedéke”... Ez a 60-as évek világa... Erzem, hogy feltör benned a kérdés: „Mit keresel Afrikában?”... Igen, itt elég sok izgalomban részesültem, kalandban, olyan reszketésben, mint amikor oroszlán elé kerülsz vagy amikor megérint az AIDS, a kolera, az éhség, a malária okozta halál szele... amikor megpillantasz egy jó, valóban jó képet... a festő görcsös írásától hepehupás lapot... Valaha megvolt Pollock kis dripping képe, de eladtam, hogy megvegyem Mangelost – „tabula rasa”. Afrikában százszor halsz meg... Kígyómarástól... Figyeltem, ahogy egy nő, feketén és pucéran, öregén vagy fiatalon, fogalmam sincs, szutykosan haldoklott egy kígyómarástól. Sohasem tudtam meg a nevét... Tehetetlen volt a kígyóval szemben. A test rángett, pusztult, görcsölt, összehúzódott... végül a halál. Dupla halál: szimbolikus és testi. Csak a bőr maradt, az üres bőr. Mi van a szimbolikus és a testi között...? Mi? A szimbolikus univerzum még mindig alárendelt az élvezetnek, a Lust-elnak, a halálösztön pedig traumatikus-reális, szimbolizálatlan. A kígyómarás az a lehetetlen, traumatikus tapasztalat (... kié?!...), amit, akár a szimbolizálatlan a forrást, boszorkányok a fényt, körbevesznek jelölői nyomok. A hatvanas és hetvenes évek francia kultúrájában a jelölők intellektuális/elméleti konstrukcióknak bizonyultak. A hetvenes évek végén az USA nyugati partjain a jelölőket a freeway-ek elmozdított láncolataiban fedeztem fel... a késői kapitalizmus piacának végtelen „áru”-forgalmában... a nagy áruházak pultjain. A kilencvenes években Délkelet-Európában a jelölők a halál pontjaiként tűntek fel... a jelek szakadécai... minden szétesett... Itt, Afrikában a jelölők valamiféle fénylő források, melyeket a halál, az álom, a perverzitás, a kegyelem és a nyomor éjjeli táncában körülropkódnak a pillangók...

Makacsul ragaszkodsz ahhoz, hogy a kilencvenes évek művészetéről szóljak? Nehéz azt évtizedekhez és ezek felosztásához kötni. A kilencvenes években rengeteg dolog történt! Nem volt sok időm, hogy kövessem a művészeti változásokat. Nagyjából pénzkereséssel foglalkoztam, egzotikus és bizonyára kegyetlen afrikai tájmaradványokon utaztam. Emberi testekkel és szimbolikus, elektronikus feljegyzésekkel sefteltem... Emlékszel, M. P. arról pletykált Belgrád-szerre, hogy jól ellébecolok a bizniszben. Nyugati emberi testeket árultam Afrikában, az afrikai szoftvereket pedig Nyugatra szállítottam. Időnként megfordultam Belgrádban is. Csábítottak az utazások.

Emlékszel, N. M. a ljubljani Delóban (1999. 10. 14.) arról írt, hogy életem Jack Londonéra hasonlít. Akkortájt kórházban feküdtem, az életemért küzdöttem. Addig ő rólam – mint Jack Londonról – írt meggyőzően, noha én sohasem kutattam vagy ástam arany után... Fiatal koromban vonzott Ázsia és ennek misztikája, a kilencvenes években céltalanul lődörögtem Afrikában, kerestem a zsetont. A kései nyolcvanas és a kora kilencvenes években itt, a Kolubara környékén egy bányában gürcöltem. Szenet ástam. Nem, nem... ez csupán túlélési kényszerből fakadt. Nem vagyok vadász és nyomozó, mint Jack London... Én az emberi testeket (Reális) és a szoftvereket (Szimbolikus) nézem, hallgatom, vásárolom és árulom. Ah! Ah! Vajon tűzbe kell vetni de Sadeot? Sollers őt parafrazeálta vagy idézte, amikor azt írta: „Egy vidám szörnyeteg többet ér az unalmas szentimentalistánál.” Kiáltás, a savanna reggeli kiáltása. E pokolban minden paradicsomnak látszik. Figyelted-e valaha a kígyó lusta, veszélyes kúszását, a szertartásos tánc alatt a néger nő kebleinek extatikus remegését vagy a jóllakott oroszlán ártatlan ásítását? Mindez a hatalom erotikus önkonstrukcióinak egyfajta para-színháza. Afrikában valóban birtokolhatsz emberi testet. Itt találtam rá az igazán kegyetlen színházra, amely önmagát teljes életként tüntette fel. Test volt a test... Nálunk ilyesmi nincs... nálatok folyton jelekkel manipuláltak. Jelpáncél alá rejtették a testet. Afrikában megfigyeltem az táncoló nők ugráló melleit, a megfeszített izmokat a nomádok járásában, a mocsárig el nem jutó antilop felé repülő dárdát... Afrikában tizenhárom nyelven beszéltem, ám egyiket sem tanultam meg igazán. Hébe-hóba dadogok. Gyakran hallgatok. Afrikában nehezen válsz gonosszá. De Sade ott olyan, mint Mozart... Nézem a feketéket, míg ölelkeznek... vajon haldoklanak, enyelegnek, esetleg falják egymást...? Sohase fogom megtudni, mi történt akkor... Afrikában. Ez a kontinens számomra misztérium. Valójában benne rejlik a Titok.

Továbbra is noszogatsz, hogy válaszoljak a kérdésedre, a kilencvenes évek művészetéről Belgrádban, Újvidéken, Versecen stb.! Rendben, időnként írtam valamit, de ennek nem sok köze volt az ottani társadalmi mintákhoz vagy az ottani miliő (a belgrádi, az újvidéki, a verseci kultúra és művészet) „igazság”-konstrukcióihoz. Egyébként az aktualitásnak, akárcsak az igazságnak, fiktív struktúrája van – emlékszel, ezt tanította Lacan a hatvanas évek végén, amikor fiatalon ücsörögtünk a Sorbonne-hoz közeli padlásán. Lacan ott tanított. Cserbenhagyta Heideggert azzal, hogy a ’lénytől’ a ’jelölő’ felé vette az irányt, majd a „jelölőtől” „a vágy lehetetlen objektuma” felé. Fordulat volt ez, amely az ontológiától az etikához vezet. Lacan előadásai izgalmasak voltak, lelkesítőek, vonzóak, változatosak, hisztérikusak, tekintélyelvűek, korrumpáltak... Te a művészetéről való beszédet igényeled... Bár én inkább arról szólnék, amit Afrikában láttam és hallottam, de legyen... Arra vágyom, hogy a forró bostoni, esetleg lisszaboni nyári éjszakában Afrikáról ábrándozzam. Hogy a savanna tompa hangjáról dadogjak, a repülőmotor zúgásáról a menekülő antilopcsorda felett, a madarak hajnali csicsérgéséről... Korán ébredék, 4–5 óra körül. Hallgatózom... Ezt az eltűnő Afrikát kedvelem. Ma Afrika egyre inkább a Balkánra hasonlít: a délkelet-európai intrikákra és a sáros pusztulásra. Óázist keresek, saját bejáratú rezervátumot. De Boston is és Lisszabon is – vagy Londont mondtam? – már a múlté. Többé nem térek vissza ifjúkorom eme városaiba. Kerülöm a múltat. Ellentmondok saját magamnak. A ’titokzatos test’ mozdultaira gondolok, melynek árnya meredek, sima sziklán oson, arról a nárcisztikus játékról morfondírozom, amely halállá vagy ájulásig tartó orgazmatikus élvezetté (jouissance) válhat. A „super-ego” azért botrányos, mert nem a racionális alkalmazkodás hajlama. Ez egy őrült, transzgresszív és irracionális hajlam. Direkt módon blokkolja a tár-

sadalom optimális-rationális alkalmazkodását. Ez egy teljesen őrült törvény. Nincs téboly a Törvényen kívül. Az afrikai élvezetet étleteddel fizeted... Az afrikai szenvedés és kínlás élvezettel végződik. Így születik a test magában a nyelvben. Kinek a nyelvében? Az őrült törvényében! Afrikában eljuthatsz addig a határig, ahol megkérdőjeleződik a nyelv lénye. Mintha arra csábítana¹⁵, hogy megismétlődjön az élvezet, a kielégülésért epekedik és hogy elpusztulj az uralhatatlan, iszonyú szenvedésben... Ez nem igaz, Afrikában állandóan harc folyik az élet minden másodpercéért, a fennmaradás minden négyzetméteréért... Az európai szubjektum eme eltűnésével és áthatolásával... Afrika haldoklik. Afrika nem a Kanttól a de Sade-ig húzódó tér, hanem egy olyan „hely”, ahol Kantban felfedezhetőek de Sade nyomai. Am ugyanakkor élvezet az ájulásig... Emlékszem a mélysötét szemekre, az ijedt tekintetre az elmúlás pillanatában...

A kilencvenes évek művészetéről kérdezel? Megpróbálom összeszedni az emlékeimet... Belgrádban és Újvidéken, ha jól emlékszem, a nyolcvanas évek vége eléggé anarchikus volt, vagy Lyotard fogalmával élve: plurális. Ernesto Laclau kérdőre vonja az európai és az amerikai pluralizmus liberális fogalmát. Miért nem szerepel az afrikai történetemben egy afrikai?, csu... csu... csupán a diszkurzusok más figuráival találkozunk. A kora kilencvenes évek Belgrádjában több lehetőség volt – több hatásközpont, erejük mégis gyengének bizonyult ahhoz, hogy teljességgel uralkodjanak a művészeti palettán. A vezetőség idiótái, a romboló pozíciók, a józanság megvetése – a hatalom áthárítása „az egészre” (pas tout) a feltétele az elviselhető kínlatnak. Ekkor jönnek létre a különböző stratégiák. Tudom, emlékszem, te jobban kedveled a „poétikák” szót az én „stratégiák” alakzatomnál. Mégis, Afrikáról szólva, inkább a tekintetről és az élvezet tárgyának hiányáról (Lacan kispetit 'a'-ja) beszélnek. Valóban szívesebben szövegelnek a szavannáról és az időtlen tér elveszített idejéről. Elejtett és megidézett emlékek... A test előhívja az emlékeket. Újra Proustot olvasok itt a sűrű mocsár partján, délkeletre a Nílustól. Proustot olvasok Beckett „segítségével”. Beckett felhasználása világhossz teszi számomra, hogy miért hagyta el Delleuze a „skizoanalízist” és – szinte észrevétel nélkül – el... e-el... eljutott (kezdek dadogni) az áttetsző egzisztencializmusig. Igen, igen... folytatom. Ahogy a XX. század utolsó évtizede közeledve a közepéhez múlt – ah! ismét Belgrádban, Újvidéken és Versecen vagyunk –, született néhány vonzó és izgalmas alkotás. A szerb művészetben először keletkeztek nagy „darabok”, amelyek felhívták magukra a különféle értelmezők figyelmét és intencióit. Megjelent néhány olyan mű, s tán több is, amely egy pillanatban erősen felkeltette érdeklődésemet és – ismételnem kell – a „transztörténelmi” és „transz-szubjektív” formák transzgresszív élvezetét. Ha emlékeim nem csalnak, akkor élvezetből írtam azokról a mindössze pár év alatt született művekről. Hajlatok, homály, nagyítások, éles vagy tompa csúcsok, vágószerzők, téglák, kanyarok, durva és matt felületek, gravitáció, a mélység, az anyag távolléte, az anyagok közti feszültség hiánya, az alap és a felület térbeli szétválása, a felszín, a nagy dimenziók izgató erotizmusa... Hegel nem érdekelt... mégis a kilencvenes évek közepétől ezek a művek hegeliek voltak... a peremekre irányultak, a létezés puszta határvonalaira a művészettörténetben, amely egyszerre felmutatja és elveszti a célját: a koncepciót. De már a kilencvenes évek közepén bekövetkezik a fordulat... Talán valaki írni fog egyszer eme időszak és a polgárháborúk művészetére gyakorolt közvetlen hatásáról, a nyálas totalitarizmus emberi viszonyokra tett

¹⁵ Az eredetiben a nyelvre itt nőnemű személyes névmás vonatkozik: *Ona*. Magyarul ez lefordíthatatlan. (A ford. megjegyzése.)

nyomásáról. A várost lelakatolták... Az emberek patkányokká változtak... Mindenki mindenki ellen az utolsó európai totalitarizmus csapdájának nyálkás falai közt. Az át-hágás felismerése.

Valóban azt akarod, hogy Afrikáról beszéljek? A zsiráf járásáról, a nőstény ugrásáról, a fekete kéz megfeszített izmairól és a vadász válláról, aki a megfélemlített állat testének szegezi lándzsáját, a mocsár homályos vizéről, hol vízilovak ásítognak? Itt semmi nyoma Hamletnek, Shakespeare-nek. Az aktansok hatása bizonytalan a rossz közérzet vagy más hangulat létrehozásában. Mozgó, görcsölő, gesztikuláló test... Az erotika görcse.

Azt kéred, hogy folytassam a mondókámat a művészetről, de kit érdekel még ez? A művészet a kilencvenes évek végén a társadalmi valóság szerves alkotórészévé lett: a művészet esztétikáját, poétikáját és elméletét felváltotta a kultúra teóriája (culture studies). A művészet senkit sem érdekel. Jól van, jól van... ne toporzékolj, mindjárt folytatom! A kilencvenes évek második fele a pluralizmus látszatának óvatos visszaszorításával telt el a síkos totalitarizmusban, amely arra sóvárgott, hogy felmutassa a saját „kemény” körvonalait. A hatalom a „nemzeti realizmus” (felvilágosulatlan monokulturalizmus, nyugatellenes hagyományelvűség) és a „Soros realizmus” (átszellemült multikulturalizmus, globalizmus, médiái materialista realizmus) bináris térhódításában tobzódott. Minden mást elfojtottak. Előírták a normákat. Egyfelől az olajos látványok. Másfelől pedig a képernyők techno/regionális kódjai és metasztázisai... A „hatalom e két neme” pozícionálta magát és átvette a 'színpadot' – de mit is jelent valójában a színpad? Freud, Lacan és Derrida a 'Másik színpadról' beszéltek. Freud megígérte számunkra a másik színpadot. Ha jól emlékszem, Denegri professzor a művészet 'második vonalát' emlegette. Tőle tanultam meg, hogy a művészet célja nem az alkotás, hanem a történelmi cselekedetért folytatott dialektika (feszültség, harc). Levinas a Másikkal szembeni asszimetriára fordította a figyelmét. Mi a színpad? Nem tudom, én a Napot és a Holdat kémlelem. Állatokat és növényeket. Szörnyeket, embereket. Teli tüdővel szívom be a levegőt. Utazom, beszélgetek, időnként pedig kereskedem. A tavaly márciusi sikeres üzletelések után beszereztem Roland Barthes levelesládáját. Most olvasgatom az írásait a kunyhóm előtt üldögélve... kísérem az összekavart és átszövögetett kéziratokon át és az „Én vagyok R. B.” kijelentéssel hitelesített „szerelmes tapogatózásait”. Írás (écriture) vagy üzenet (letter). Nem fotózom, nem jegyzetelek, nem emlékezem, nem vadászok... Élni próbálok. Lassan indulok, öreges léptekkel. Az egyik napon a szavannán, a következőn már a repülőtéren voltam, majd az utcán vagy a piacon, később újra a nagy, zavaros vízű folyó partjánál... Életem bizonytalan, változékony, hirtelen volt... Nem rendelkeztem egy meghatározott „én”-nel (magánvaló), ez az „én” megtapasztalta az afrikai tekintetet, hallást, érintést, testi mozgást, mocorgást, közeledést, távolodást, szagokat... Kezdem elveszíteni azokat a szövegeket, melyekkel azonosítottam, más írásokat böngészek... de továbbra is csábítanak Afrika illatai. Tapasztalatom teljességgel különbözik Proustétól, aki, emlékszel, azt írta, hogy: „A l'Ombre des Jeunes Filles en Fleurs”.

A kilencvenes évek vége... Bostonban gyakran beszélgettem Afrikáról; ezt Afrikában nem tehetem meg. Bostonban a régi piacon van egy olyan kávézó, amelyben sokféle kávéfajta kapható. Százféle kávé... Nem! Én mindig is kávé tejszint ittam és nem fordítva. Fehér tejszín, enyhe kávé foltokkal. Erős illat. Nem teniszezem, még csak nem is nézem. Szóltam már neked a szavannai örömeikről. Afrika és az ugrásban lévő antilop. Azt parancsolod, hogy a kilencvenes évek második feléről folytassam az írást!

Az afrikai sugárutak szárazak és valódiak. Vonalzóval rajzolták meg őket. Nappal üresek, éjjel viszont tele vannak... Velük... megvásárolhatod és eladhatod őket... Azt állítod, hogy szellemeket idézek... igen, manapság a szellemek mindenütt körbevesznek. Bármerre fordulok, ott kísértetek, lidércek, járványok... Európa, Afrika, Ázsia, Amerika örökké hemzsegett tőlük... Északon Szibériában vagy Dél-Amerikában. Szellem-idézés. Irtás. Rémek és szoftverek. Ezt tette Derrida is, aki felébresztette Marx szellemeit. Egy járvány pusztít Európában. Derrida és Marx szembeáll Zorn a kristály éjszakájáról komponált zenéjével... A kristályok éjszakája... európai büntettek és pogromok... szörnyek, betegségek, agyrémek... rejtett zsidó őseim... Ime a teljes történelem... Aki tovább akar élni, szembesülnie kell a szellemekkel. Proust ellentmond nekem: „Az ember egész életén át hazudik, leginkább azoknak, akik szeretik őt, s mindenekfelett pedig annak az idegennek, akinek a megvetése a legfájóbb sebeket okozná számára – önmagának.”

A kilencvenes évek vége? Ezek már nem is voltak azok az idők, amelyekről hallani óhajtottál. Ekkor már nem volt többé világosan felismerhető művészet, s tán engemet is más ügyek izgattak. Igen, 7–8 hónappal Belgrád bombázása előtt Jil Sigmannel dolgoztam egy elméleti performanszon, illetve baletten. A nő a hangomra táncolt. A gondolatoktól elszakított hangom felhasználta a testét, hogy a filozófusokhoz szóljon. Teljesen a színház hatása alá kerültem: balett és opera. Az opera fontossá vált, rendkívül lényegessé... A lényegéről szóló szövegekről meditáltam és írtam. Élvezni a hangot. A beszédetől a recitativón át az áriáig, majd tovább a kiáltásig és a sírásig. Emlékeszem Emil Hrvatin egy izgalmas írására: O 'krikuc [A kiáltásról]. Élvezni a jeltől levált, eltárgyasult hangot (természetesen ekkor Chiont olvastam). A fenomenológia kitüremkedett a szemiológia kemény sávjai alól. Az európai emlékeim közül tán csak a balett iránt érzek még nosztalgiát, a művészi mozgó és lábujjhegyeken járó átlátszó test iránt... számomra a balett a mozgó fantazmát jelentette, megtestesült fantazmát. A test viszont felfedezte a nyelvet... Aztán a háború. Éjjel, bombázás, belső politikai elnyomás, a manóverező tér elvesztése, terror, a patriotizmus fertőzése... A bombázás után minden összezavarodott. A művészet populista fogyasztása meghatározó lett. Valóban? A populizmus? Ja, ez az a felfoghatatlan дума, amellyel igazolják a társadalmi erőszakot. Mindenki halálosan komoly és mesterkélte. A szublimáció a csalás spanyolfala. Természetesen senki sem meri bevallani Lacan gondolatát, hogy „az igazság a fikcióhoz hasonlóan strukturálódik”. A kései XVII. és a korai XVIII. század előre megjósolta ezt a „mesterkéltséget”. Ennek ma már semmihez sincs köze. Ez egy ringlispil az őszvégi sáros gyepen. A Balkán ekkor felmutatta gonosz arcait. De én mindezen tényleg alig emlékszem, ezekben az időkben már sokat utazgattam. Ekkor jegyeztem meg az első opera áriákat. Többnyire Verdit hallgattam. Mégis, hogy megvigasztaljalak, utánanézhettek a régi papíroknak. A kilencvenes években valóban született néhány, de lehet, hogy több igazán értékes mű. Ezek talán a nagyok közé tartoznak! Am mindez elveszett. Bocsáss meg, abba kell hagynom az írást, itt a délutáni séta ideje. Küldök neked két régi megsárgult szöveget, a kilencvenes évek néhány különösen jó alkotásának az élvezetéről és egyebekről, apróságokról, részletekről vagy hasonló reakciókról. Ez idő tájt a nyelv zümmögését kémleltem. Vonzott a tudás, a művészet konceptualizációja, s nemcsak a darab érzékisége. Az élvezet összetett, sokkal bonyolultabb, mint ahogy ezt az esztéták és a primitív fenomenológusok állítják. Barthes gyönyörködött a japán travesztita testének látványában. Godard pedig annak a forradalomnak örült, amelyet a huszadik századi Franciaországban álmódott meg; itt egy

forradalom a tizennyolcadik század végén már kirobbant. Ő egy szót sem szólt az élvezetről, Afrikában fotózott, öregen és vidáman – Leni Riefenstahl valahol megígérte Afrikát... Fekete áriái előtt kellemetlenül érzem magam...

Búcsúzom tőled, el kell sétálnom a partig – most fürdenek a vízilovak. A zavaros sáros víz hullámszába kezd. A testek megmozdulnak a vízben. Afrika a mai világom. Kelet-európai emlékeim teljesen kifakultak. Talán valamikor eszembe jut, nosztalgia nélkül, hogy a művészettel való foglalkozásom alatt örülni is tudtam. Ugyanakkor, ahogyan azt magad is látod, az élvezetnek nincs külön célja. Nem, ez nem Kant, hanem Lacan, aki Kantban felismerte de Sade-ot. Viszont többé nem olvasok könyvet – időnként szörfözök a világhálón. Ósdi kéziratokat lapozok, drágákat, megsárgultakat, amelyeket azokon az árveréseken szerzek be, ahová be sem teszem a lábam. Magam helyett az ügynökömet küldöm. Humorizálok, gyönyörködöm Afrikában. Alarc, vad szörnyeteg. Valaha ez vonzott a modernista képzőművészetben. Afrikai kunyhóm falán egy igazán jó Picasso-kép lóg... Dora grimasza. E nő torz vonásai a művészi élvezetre utalnak. Igen, ezt a rajzot a belgrádi Zeleni venac piacon vásároltam a távoli 1997-ben. Egy underground képregénybe dugták, amely, azt hiszem, Valiánt Herceg és Dryer Orleani Szűzének közös erotikus élményeiről szólt. Picasso mindössze pár dínárba került, pontosan annyiba, amennyit egy nap ér Afrikában.

P. S.: Itt vannak a neked ígért szövegek! Bizonyos betűk eltűnhettek, néhány szónak módosulhatott a jelentése. Őrizd ezt a levelet. A levelek sárgulnak, vénülnek, elveszítik a betűket és eltűnnek. A szavak foszló jelentése a nyelvben...

A narrátor hangja: Kikapcsolja a számítógépet. Felveszi a fehér inget. Kilép a kunyhóból, a folyó felé indul megcsodálni a vízilovak fürdését. Ezt mindennap megteszi az utóbbi húsz évben. Roland Barthes a következőt jegyezte fel Bataille „A nagy lábujj” című írásáról: *Bataille szövege arra tanít minket, hogy miként viszonyuljunk a tudáshoz... Lehetővé kell tenni azt, hogy a tudás ott tűnjön fel, ahol a legkevésbé várjuk.* A földön állt. A sárgás-szürkés forró por belepte ősz haját, miközben a fürdő vízilovakat nézte. Aggódva figyelt...

Villany ki. Fügöny le. Kiürül a színpad.

ORCSIK ROLAND fordítása